

Vad skall församlingen heta?

Bakgrund och goda råd vid val av nya församlingsnamn

Av

Leif Nilsson (Språk- och folkminnesinstitutet)

Staffan Nyström (Riksantikvarieämbetet)

Ragnar Svenserud (Svenska kyrkan)

Annette C. Torensjö (Lantmäteriverket)

Inledning

Den territoriella indelningen av Sverige genomgår för närvarande dramatiska förändringar. Medeltida strukturer luckras upp, gamla gränser suddas ut, nya administrativa enheter växer fram och äldre tas bort. I detta sammanhang spelar ortnamnen – som bärare av historia, traditioner, känslor, och med sitt stora symbolvärde – en synnerligen väsentlig roll. I den här skriften skall vi särskilt se på en namnkategori, församlingsnamnen, och först sätta in dem i sitt historiska och nutida sammanhang och därefter försöka ge några råd och anvisningar om hur namnen bör hanteras i samband med den förändring av Svenska kyrkans församlingsindelning som nu pågår. Särskilt tar vi upp namn på nybildade församlingar.

Bakgrund

Svenska kyrkans församlingar har sina rötter i medeltiden. Det var då kyrksöckarna växte fram eller tillskapades som ett led i kyrkans och den gryende kungamaktens strävan att ta ett fastare grepp om riket. 1525 beslutade Gustav Vasa om jordeböcker och begreppet jordeboksocken blev relevant. Långt senare, genom 1862 års kommunallagar, gjordes en indelning i ca 2500 kyrkliga och borgerliga kommuner med den rådande sockenindelningen som grund. År 1952 ledde storkommunreformen till att antalet borgerliga primärkommuner minskade till 1037, och 1962–1974 genomfördes successivt ännu en kommunreform med följd att antalet sjönk ytterligare till 278. Därmed hade socknens funktion som borgerlig kommun definitivt upphört. När sedan det kommunbaserade fastighetsregistret länsvis togs i drift under perioden 1976–1995 blev den medeltida socknen åtminstone i formell mening förpassad ännu längre in i historiens dimmor. Kvar fanns dock den kyrkliga kommunen, församlingen, som till ytan motsvarade den gamla socknen. I den meningen kunde man i de allra flesta fall ännu sätta likhetstecken mellan församling och socken. Även om det formella sambandet var upplöst sedan länge kom församlingen och dess namn att bli bärare också av den uråldriga och djupt rotade socknen med allt vad den innebär.

Församlingsindelningen i dag

År 2000 skildes Svenska kyrkan från staten. I dag regleras frågan om församlingsindelning och församlingsnamn av ”Kyrkoordning för Svenska kyrkan”. Denna har antagits av Kyrkomötet – kyrkans högsta beslutande organ – och här finns numera den övervägande delen av regelsystemet för Svenska kyrkan. Beslutande organ är stiftstyrelsen.

Den 1 januari 2002 bildades mer än 100 nya församlingar inom Svenska kyrkan. Eftersom detta så gott som uteslutande skedde genom att mindre enheter lades samman till större innebar det också att många hundra gamla församlingar upphörde. Något samband mellan de nya församlingsgränserna och äldre sockengränser finns inte längre och en månghundraårig kontinuitet bakåt i tiden är därmed bruten.

Det ligger nära till hands att se den förändrade församlingsindelningen som en följd av den nya relationen mellan kyrkan och staten. Och även om det senare inte automatiskt behöver medföra det förra, så finns det indikationer på ett samband. Före år 2000 beslutades förändringar i församlingsindelningen av statliga myndigheter och proceduren för att få till stånd en förändring var förhållandevis omständlig. Genom att det numera är en inomkyrklig angelägenhet, som hanteras på stiftsnivå, har åtminstone beslutsprocessen blivit enklare. Vidare är det rimligen så att det har funnits en återhållsamhet i avvaktan på hur lösningen på kyrka–stat-frågan till slut skulle se ut. Därmed har det successivt skapats ett uppdämt behov av församlingsförändringar under en period när samhället i övrigt förändrades på många vis.

Förändringar i församlingsindelningen kan aktualiseras på flera sätt. Förutom av den beslutande stiftsstyrelsen själv kan indelningsfrågan väckas av bl.a. en församling som berörs. I det åtföljande utredningsarbetet skall stiftsstyrelsen samråda med de berörda församlingarna och ändringen får heller inte beslutas utan att dessa har getts tillfälle att yttra sig. Detta gäller även berörda samfälligheter, kyrkoherdar och kontraktsprostar samt domkapitlet i stiftet. Vidare skall lantmäterimyndigheten och den kommun där församlingen är belägen ges samma möjlighet. En förändring av det här slaget träder i kraft den 1 januari året efter det år då ordinarie kyrkoval har ägt rum, d.v.s. i samband med att de förtroendevaldas mandatperiod normalt börjar. Beslutet skall dock vara fattat senast ett år i förväg.

Framtiden

Rimligen kan man räkna med att minskningen av antalet församlingar inom Svenska kyrkan kommer att fortsätta framöver. Däremot är det svårt att säga i vilken omfattning och takt det kommer att ske. Kyrkoordningen anger vissa kriterier för en församling, bl.a. när det gäller frekvensen i gudstjänstfirandet och frågan om förtroendevalda. Det finns fortfarande många församlingar med förhållandevis liten folkmängd, där det är svårt att uppfylla dessa kriterier. Genom en övergångsbestämmelse i kyrkoordningen får sådana församlingar finnas kvar till utgången av 2005 utan särskild dispens. Om det finns särskilda skäl får en församling sedan undantas från en indelningsändring även efter 2005. I vilken utsträckning detta kommer att

tillämpas får framtiden utvisa. Det är förvisso stiftsstyrelsens uppgift att verka för en ändamålsenlig församlingsindelning och att fatta beslut i saken, men också den enskilda församlingens ord skall vägas in i sammanhanget. Till sist handlar det ju om församlingens möjlighet att vara en territoriell gemenskap för den grundläggande uppgiften att fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission.

Församlingsnamnen

Hur namn på kyrkliga enheter fastställs, d.v.s. namn på församlingar, pastorat, kontrakt och kyrkliga samhälligheter, finns beskrivet i Kyrkoordningen, kapitel 37 §§ 55–57. Här kan utläsas att det i normalfallet är stiftsstyrelsen som beslutar också om församlingarnas namn (§ 55). Innan detta sker skall Språk- och folkminnesinstitutet samt Lantmäteriverket beredas tillfälle att yttra sig (§ 57).

I samband med de många sammanläggningarna 2001/2002 fick naturligtvis frågan om församlingsnamn stor betydelse – delvis utifrån en ny infallsvinkel. Det är i och för sig inget nytt att det bildas nya församlingar med nya namn inom Svenska kyrkan, men i allmänhet har detta tidigare inneburit att stora församlingar har delats. De avsöndrade enheterna har fått nya namn medan det gamla namnet ofta bevarats på den ursprungliga församlingen. När nu istället flera existerande församlingar förs samman till en enda blir frågan inte bara vad den nybildade församlingen skall heta, utan också hur de gamla församlingsnamnen skall behandlas. Detta är en speciell och inte helt enkel aspekt på frågan om församlingsindelning, för här infinner sig faktorer som ligger långt från rationellt, resursmässigt eller ekonomiskt tänkande.

Oväntade – och för den enskilda människan kanske ogrundade – ändringar i namnskicket väcker ofta starka reaktioner. I ortnamnen finns en dimension som får människor att känna sig personligt träffade när deras invanda ortnamn hotas. De allra flesta bryr sig om ”sina” ortnamn och känner sig berörda av det som gäller just dessa. Ett ingrepp i namnskicket kan därför uppfattas som ett övergrepp, kanske i synnerhet om det utförs av någon myndighet eller större, anonym organisation. Till synes nödvändiga åtgärder kan vålla kraftiga, för att inte säga hätska, reaktioner från namnbrukarna. Denna starkt emotiva och identitetsskapande roll hos ortnamnen är viktig att ha i åtanke och får inte negligeras.

Några röster från stiftet om hur man där ser på namnfrågan i samband med pågående församlingsärenden kan illustrera detta:

— Namnet är jätteviktigt! Namnidentiteten är viktig! De förtroendevalda förefaller känna att de på något sätt ”sviker” när de ger upp namnet. Kommer socknen att bestå, även om församlingens gränser utvidgas – det har vi hittills ”tröstat” dem med, men även det är väl osäkert. Hur ska man kunna behålla historien om namnen försvinner?

— Hur ska man ge namn till det nya utan att några behöver känna sig uppätta och osynliggjorda? När är det rätt att hitta på något nytt och hur ska man då bevara kulturarvet och banden till historien?

— ... så är de gamla sockennamnen grunden för vårt samhälle med den historia som rymts i varje socken. Tas dessa bort försvinner också förankringen i bygden och med det kyrkans historia i församlingen. Vi har tillräckligt med historielösa församlingsmedlemmar genom den folkomflyttning som varit. Vi måste värna om de sista resterna av den struktur som byggde landet.

Ett inarbetat och hävdvunnet församlingsnamn är en väsentlig del av den gemensamma kulturmiljön, och det bör i möjligaste mån hållas i levande bruk även efter en församlingssammanslagning. Ett nytt församlingsnamn skall vara både traditionsbärande och identitetsskapande. Det berör många och det skall förhoppningsvis leva vidare under lång tid. Det ligger helt enkelt i allas intresse att det finns en genomtänkt samsyn på den här punkten.

Samrådsförfarande

I beslut om en ändrad församlingsindelning skall stiftsstyrelsen också inkludera beslut om namn på de nya enheterna. Det finns däremot inte föreskrivet att församlingen skall ges särskilt tillfälle att yttra sig i namnfrågan. Det får anses underförstått att detta ingår i det samråd som skall äga rum inför en förändrad indelning. Erfarenheten av förändringarna 2001/2002 visar att namnfrågan är en av de mest betydelsefulla för dem som bor i och tillhör församlingen. Frågan om församlingsnamnet måste därför vara en naturlig del i arbetet med indelningsändringen och den behöver finnas med på dagordningen redan under samrådskedet – helst så tidigt som möjligt.

Det finns heller ingen föreskrift om vem som har initiativrätt i fråga om församlingsnamn. I samband med en indelningsändring aktualiseras namnfrågan naturligtvis, men i princip kan det också uppkomma önskemål om att ändra ett namn utan att indelningen ändras. Bl.a. kan ju

ett fastställt namn efter en tid uppfattas som mindre lämpligt. Frånvaron av anvisningar på den här punkten behöver inte ses restriktivt utan bör tolkas som att det finns en allmän möjlighet att aktualisera frågan hos stiftsstyrelsen.

Det kan också noteras att stiftsstyrelsens beslut i fråga om ändringar i församlingsindelningen inte kan överklagas. Detta gäller också beslut om församlingsnamn. Behovet av samråd på ett tidigt stadium framstår mot den bakgrunden som ännu mer betydelsefullt.

För att arbetet med namnsättningen av den aktuella kyrkliga enheten skall fungera väl finns ett antal punkter som stiftet bör tänka på.

- Indelningsfrågan skall vara utredd innan namnfrågan remitteras till de berörda instanserna.
- De berörda församlingarna bör vara överens om hur den nya indelningen skall se ut och det bör i remissen framgå tydligt hur den nya indelningen skall se ut, gärna med hjälp av en karta där utbredningen markeras.
- De berörda församlingarna bör ha ett gemensamt namnförslag. I underlagsmaterialet bör valet av namn motiveras, t.ex. om namnförslaget är ett tidigare härads- eller kommunnamn.
- Skulle det inte råda konsensus i namnfrågan bör stiftsstyrelsen i sin remiss presentera de olika förslagen och redogöra för motiven till dessa.
- Underhandskontakter med Språk- och folkminnesinstitutet och Lantmäteriverket är ett bra sätt att på ett tidigt stadium diskutera eventuella namnproblem och då få förslag till lösningar som kan diskuteras med församlingarna innan stiftet tar ställning till ett gemensamt förslag.

God ortnamnsed

Från och med den 1 juli 2000 finns en hänsynsparagraf om ortnamn införd i kulturminneslagen (kapitel 1 § 4 *lagen 1988:950 om kulturminnen m.m.*, ändrad 2000:265) med föreskrifter om att tillämpa god ortnamnsed. Att tillämpa god ortnamnsed innebär i korthet att skriva ortnamnen enligt reglerna för det svenska språket, om inte hävdvunna stavningsformer talar för annat, och att inte ändra hävdvunna ortnamn utan starka skäl.

Hänsynsparagrafen har följande lydelse:

Vid statlig och kommunal verksamhet skall god ortnamnsed iakttas. Detta innebär att:

- hävdvunna ortnamn inte ändras utan starka skäl,
- ortnamn i övrigt stavas enligt vedertagna regler för språkriktighet, om inte hävdvunna stavningsformer talar för annat,
- påverkan på hävdvunna namn beaktas vid nybildning av ortnamn, och
- svenska, samiska och finska namn så långt som möjligt används samtidigt på kartor samt vid skyltning och övrig utmärkning i flerspråkiga områden.

Namn som godkänts för offentlig kartproduktion skall även i andra sammanhang användas i sin godkända form.

Lagen omfattar den statliga och kommunala ortnamnsverksamheten, och framhåller de namn som finns publicerade på de allmänna kartorna (utgivna av Lantmäteriverket) som rättesnören att följa. Dessa är granskade av ortnamnsexpertis och har fått en normerande roll. Lagens formulering ”i andra sammanhang” ger en fingervisning om att även andra namnbrukare än de statliga och kommunala bör följa bestämmelserna i hänsynsparagrafen. Dessa är inte utpekade, men intentionen är att ortnamn i offentliga sammanhang bör vara utformade i enlighet med god ortnamnsred. Att besluta om konkurrerande namnformer på ett och samma objekt (t.ex. att stava ett namn på en församling på ett annat sätt än det stavas när samma namn förekommer som namn på en socken eller en tätort) är inte förenligt med god ortnamnsred. God ortnamnsred innebär att hänsyn tas till såväl de kulturhistoriska som till de funktionella och de språkliga aspekterna. Det handlar i mångt och mycket om att i varje enskilt fall göra en avvägning mellan dessa aspekter. En utgångspunkt bör dock vara att beakta det äldre och hävdvunna ortnamnsskicket i bygden, att låta de gamla namnen leva och vara en källa till kunskap och till inspiration för ny namngivning.

Val av namn på den nya församlingen – typfall och rekommendationer

En utgångspunkt som gäller generellt för ortnamnsvärden är att dubbelnamn är otypliga och i möjligaste mån bör undvikas. **Ett namn som består av ett enda ord är normalt att föredra.** Dessutom är det inte givet att skrivningar som *Hanebo-Segersta församling* klargör den historiska bakgrunden. Tidigare – före 1990 – har typen kommit till användning i ett relativt fåtal fall, där två socknar/församlingar förenats till en (Söderby-Karl, Össeby-Garn, Trosa-Vagnhärad, Gåsinge-Dillnäs). Detta har dock inte varit den vanligaste typen bland de äldre s.k. bindestrecksnamnen. I de flesta av dessa är det fråga om en sammansättning av ett församlingsnamn (sockennamn) och ett häradnamn eller liknande, där det senare används i

särskiljande syfte. *Håbo-Tibble* och *Husby-Rekarne* betyder sålunda ”den Tibble församling, som tillhör Håbo härad” respektive ”den Husby församling, som ligger på Rekarne”. Omvänt finns också flera exempel där häradnamnet är framförelagt, t.ex. *Väne-Ryr*, *Laske-Vedum*. Om man i ett nytt namn vill bevara båda församlingsnamnen och samtidigt säga något om deras inbördes förhållande garanteras detta således inte av typen *Hanebo-Segersta församling*.

Det är snarast ett annat slags dubbelnamn som klarast speglar detta förhållande och samtidigt bevarar båda namnen. Ett något äldre exempel på en sådan namnbildningstyp är namnet *Varvs och Styra församling*, som avser två församlingar som lagts samman till en. Det är dock uppenbart att ett sådant namn ingalunda blir lättare att hantera, snarare tvärtom.

I början av 1990-talet fattades emellertid – av Kammarkollegiet – en rad beslut, där två församlingar lades samman till en och det nya namnet blev ett dubbelnamn med bindestreck. Den lokala opinionen var starkt bidragande till denna lösning. Därmed utbildades en praxis för denna kategori, och de ändringar i församlingsindelningen som trädde i kraft 2002 vittnar tydligt om detta. Av de cirka 130 sammanläggningar som då gjordes berörde ett femtiotal två församlingar, och i 43 fall blev resultatet ett bindestrecksnamn.

Med utgångspunkt i församlingsindelningen 1/1 2004 följer här en kommenterad översiktlig redovisning av hur namnfrågan har lösts såväl tidigare som under de senaste åren.

A. SAMMANLÄGGNING AV TVÅ FÖRSAMLINGAR

1. Båda namnen bevaras genom ett ”bindestrecksnamn”:
Hudiksvall-Idenors församling (utan genitiv-s i det första ledet)
2. Båda namnen bevaras genom tillägg av ”och”:
Gällstads och Södra Säms församling (med genitiv-s även i det första ledet)
3. Båda namnen bevaras genom tillägg av ”med”:
Strängnäs domkyrkoförsamling med Aspö
4. Det ena namnet väljs:
Ovanåkers församling av församlingarna Ovanåker och Voxna

KOMMENTAR TILL A:

Som framhållits ovan rekommenderas – av språkliga och funktionella skäl – att **ett namn skall bestå av ett enda ord**. Förutom att det är praktiskt är ofta det ena namnet ett ganska naturligt val. I exemplet är Ovanåker både vad gäller ytan och – framför allt – folkmängden

den dominerande församlingen. Historiskt sett var Voxna en kapellförsamling, 1759 utbruten som en del av Ovanåkers socken. Liknande exempel torde vara talrika och valet av det ena namnet inte så kontroversiellt.

Många gånger handlar det dock om två församlingar som är tämligen lika vad beträffar historik, yta och folkmängd. Det är då fullt förståeligt att det finns starka önskemål om att bevara båda namnen, och lösningen att göra detta med bindestrecksnamn har alltså fått stort genomslag. Trots de invändningar som nämnts får man konstatera **att bindestrecksnamn ändå är det alternativ som är smidigast**. Även om typen *Gällstads och Södra Säms församling* tydligare beskriver relationen mellan de två sammanlagda församlingarna, är den språkligt något otympligare och namnkaraktern blir svagare. Det senare gäller även konstruktioner med ”med”, som dessutom antyder ett hierarkiskt förhållande, där det andra ledet kan uppfattas som att en församling är ”påhängd”.

B. SAMMANLÄGGNING AV TRE ELLER FLERA FÖRSAMLINGAR

Den nya församlingen får namn

1. efter en av de ingående församlingarna: *Anderslövs församling* (av församlingarna Anderslöv, Grönby, Gärdslöv och Önnarp)
2. efter centralorten: *Kiviks församling* (av församlingarna Ravlunda, Södra Mellby och Vitaby)
3. efter ett härad (motsv.): *Ljunits församling* (av församlingarna Skårby, Sjörup, Snårestad, Balkåkra och Bjäresjö)
4. efter en naturlokal: *Idefjordens församling* (av församlingarna Näsinge, Hogdal och Lommeland)
5. med tillägg av ”-bygden”: *Svalövsbygdens församling* (av församlingarna Svalöv, Tirup, Felestad och Torrlösa)
6. med bindestreck: *Dalarö-Ornö-Utö f.* (av församlingarna Dalarö, Ornö och Utö)
7. med kommatecken + ”och”: *Norra Möckleby, Sandby och Gårdby församling* (av församlingarna Norra Möckleby, Sandby och Gårdby)
8. med ”med” + ”och”: *Hällby församling med Tumbo och Råby-Rekarne* (av församlingarna Hällby, Tumbo och Råby-Rekarne)
9. med bindestreck och två av de ingående namnen: *Brösarp-Tranås församling* (av församlingarna Brösarp, Tranås, Spjutstorp, Onslunda, Eljaröd, Fågeltofta och Andrarum)

10. med bindestreck och ett av de ingående namnen + ett helt annat namn: *Vellinge-Månstorps församling* (av församlingarna Vellinge, Gessie, Hököpinge, Södra Åkarp, Mellan-Grevie, Östra Grevie, Arrie och Västra Ingelstad – där bebyggelsen Månstorp ligger)

KOMMENTAR TILL B:

Alternativ B1 förordas som lösning i normalfallet. Ofta är en av församlingarna på ett eller flera sätt den dominerande, t.ex. vad gäller omfång eller centralortens lokalisering (såsom i detta exempel).

Alternativ B2 är en god lösning, när man inte kan enas enligt B1 och det finns en klart dominerande tätort.

Alternativ B3 är ett utmärkt sätt att anknyta till ett historiskt samband mellan de berörda församlingarna, samtidigt som ett gammalt indelningsnamn åter kommer till användning. I idealfallet överensstämmer nya och gamla gränser, men en viss tolerans mot avvikelser är ändå rimlig med tanke på de uppenbara fördelarna med denna lösning, som är både neutral och funktionell. Ibland kan ett förtydligande eller särskiljande tillägg vara motiverat (*Norra Mo, Östra Onsjö*).

Alternativ B4 har fördelen att vara både neutralt och, som i detta exempel, väl lokaliserande när namnet är känt även på nationell nivå.

Alternativ B5 är att betrakta som en kompromisslösning, där en (oftast) dominerande församling inte helt men i huvudsak får ge namn åt den nya församlingen. En fördel med denna lösning är att man får ett funktionellt namn, som är både lokaliserande och beskrivande.

Alternativen B6, B7 och B8 har det gemensamt att resultatet snarare blir en beteckning än ett namn. Som nämnts ovan är redan en konstruktion med två namn ofta otymplig, och rent språkligt är en kombination med tre namn klart olämplig. Bara mycket starka bevarandekrav kan motivera en sådan lösning och i så fall endast i enlighet med alternativ B7.

Alternativen B9 och B10 innehåller speciella lösningar som rent språkligt liknar alternativ A1 men där de bakomliggande faktorerna är andra, med flera berörda församlingar än de namn som ingår i det nya namnet.

Till sist vill vi *bestämt avråda från konstruktioner, där man tar delar av de ingående församlingsnamnen och av dessa bildar ett helt nytt.* (Bruksnamnet – och numera tätortsnamnet – *Flerohopp* är ett näraliggande exempel, där brukets grundare Fleetwood, Rothlieb och Hoppenstedt bildade namnet av de inledande stavelserna i sina egna namn.) Resultatet blir en kombination som är språkligt meningslös och dessutom helt ohistorisk!